

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Viestinnän koulutusohjelma / Av-median suuntautumisvaihtoehto

Reima Rönkkö

LUONTODOKUMENTIN KUVAAMINEN SUOMESSA

Opinnäytetyö 2010

TIIVISTELMÄ

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Viestinnän koulutusohjelma / Av-median suuntautumisvaihtoehto

RÖNKKÖ, REIMA	Luontodokumentin kuvaaminen Suomessa
Opinnäytetyö	30 sivua
Työn ohjaaja	Lehtori Jori Pölkki
Marraskuu 2010	
Avainsanat	Suomi, luonto, dokumentti

Suomen luonnolla on paljon tarjottavaa luontodokumentin tekijöille, kuten upeita maisemia sekä laaja kasvi- ja eläinkunta. Suomessa on tehty muutaman viimeisen vuosikymmenen aikana satoja luontodokumentteja ja todennäköisesti niitä tehdään myös jatkossa. Jokaisella Suomessa kuvatulla luontodokumentilla on oma tyylinsä kertoa Suomen luonnon tapahtumista. Tästä huolimatta aina on tilaa uusille näkemyksille.

Tässä opinnäytetyössä tutkitaan eri tapoja lähestyä luontodokumentin kuvaamista Suomessa. Lukijalle opinnäytetyö antaa tietoa Suomen luonnosta ja sitä, kuinka tätä tietoa voi käyttää hyödyksi luontodokumentin teossa. Opinnäytetyön päätavoite oli löytää luontodokumentin teon kannalta tärkeimmät seikat ja yhdistää ne toisiinsa.

Opinnäytetyön tutkimusvaiheessa käytetty kirjallisuus käsittelee valokuvausta, elokuvantekoa sekä dokumenttien kuvaamista. Näitä kolmea aihetta yhdistelemällä työssä on saavutettu kokonaiskuva luontodokumenttien teosta Suomessa.

Suomen luonnon voi tallentaa nauhalle lukemattomilla eri tavoilla. Luontodokumentin tekoprosessi vaatii tekijältään kärsivällisyyttä ja luovaa mieltä.

ABSTRACT

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

University of Applied Sciences

Media Communication

RÖNKKÖ, REIMA

Making Nature Documentaries in Finland

Bachelor`s Thesis

30 pages

Supervisor

Jori Pölkki, senior lecturer

November 2010

Keywords

Finland, nature, documentary

Nature in Finland has a great deal to offer, for example beautiful landscapes and a wide diversity of flora and fauna. A number of documentaries of Finnish nature have been made during the last few decades and are likely to be made in the future. Every nature documentary made in Finland has its own viewpoint in observing Finnish nature. In fact, there is always space for individual perspectives.

This thesis examined different ways to approach the making of nature documentaries in Finland. It gives basic information about Finnish nature, and how to utilize that information in the documentaries. The main goal of the thesis was to find the most important viewpoints of nature documentary and to combine them.

In the theoretical part of the thesis, the writer examined literature about nature photography, filmmaking and documentaries. Through combining these three subjects, it was possible to achieve a general view of how to shoot nature documentaries in Finland.

There are countless ways to capture Finnish nature onto tape. None of these ways is the only correct one. The work process of making nature documentaries requires patience and a creative mind.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1 JOHDANTO	6
2 LUONTODOKUMENTIN SYNTY SUOMESSA	6
3 SUOMEN LUONNON KUVAAMINEN	7
3.1 Hämäräkuvaus	11
3.2 Esteettinen ja dokumentoiva kuvaus	12
4 SUOMEN LUONNOSTA LÖYTYVIÄ KUVAUSKOHTEITA	13
4.1 Linnut kuvauskohteina	13
4.2 Maisemat kuvauskohteina	15
5 LÄHIKUVAA JA ERIKOISLÄHIKUVAA SUOMEN LUONNOSTA	16
6 VUODENAIKOJEN KUVAAMINEN	17
7 VUODENAIKOJEN YLEISSÄVY	18
8 LUONNONVALON KÄYTTÄMINEN	19
9 ÄÄNET LUONTODOKUMENTISSA	22
9.1 Musiikki	23
9.2 Ääniä luonnosta	24
9.3 Kertojaääni	24
9.4 Tehosteäänet	25
10 KUVAMATERIAALIN LEIKKAAMINEN TOIMIVAKSI KOKONAISUUDEKSI	25

11 YHTEENVETO

28

LÄHTEET

29

1 JOHDANTO

Suomen luonto on minulle tärkeä, koska se vaikuttaa positiivisesti mielialaani lukuun ottamatta loppusyksyn ja talven pimeyttä. Television luontodokumentit ovat kiehtoneet minua lapsesta lähtien, joten opinnäytetyöni aiheen valitseminen oli mieluisa tehtävä. Viimeisen kolmen vuoden aikana olen tallentanut videokamerallani Suomen luontoa ja vuodenaikojen kulkua. Näistä videoista syntyi 12 minuuttia ja 39 sekuntia kestävä luontodokumentti, joka on opinnäytetyöni produktiivinen osio. Luontodokumenttini ei ehkä ole tyypillisimmästä päästä, mutta ehdottomasti itseni näköinen. Kirjallisessa osiossa pohdin, mitä asioita tulee ottaa huomioon luontodokumentin teossa ja minkälaisiin ratkaisuihin olen päätenyt omassa videoteoksessani. Luonto on täynnä mielenkiintoisia yksityiskohtia, ja niitä kaikkia on mahdotonta tallentaa videolle. Lähdemateriaalia apuna käyttäen selvitän, miten Suomen luonnosta löytää kiinnostavia kuvauskohteita ja kuinka niitä yhdistäen voi kertoa mielenkiintoisen tarinan. Luonto on osa elämää, kaunis osa sitä.

2 LUONTODOKUMENTIN SYNTY SUOMESSA

Luontoa käsittelevä dokumentaarinen asiaohjelma määritellään luontodokumentiksi. Luontodokumentti voi tarkoittaa sekä dokumenttielokuvaa että tv-dokumenttia, mutta käytännössä niitä esitetään lähinnä televisiossa. Televisiossa luontodokumentit voidaan teoksesta riippuen luokitella siis elokuviksi tai tv-dokumenteiksi. (Saksala 2008, 14.)

Helmikuussa 1927 Aho & Soldan -niminen elokuvayhtiö tuotti elokuvan *Teeriä filmaamassa*, jonka kuvasi Aho & Soldanin osakas Björn Soldan. Teerifilmi toimi harjoituksena ensimmäiselle Suomessa kuvatulle pitkälle luontodokumentille *Villilintujen parissa*. Dokumentti tehtiin Äyräpään lintujärvellä. Elokuvan rahoitti kauppaneuvos Karl Fazer, jonka ansiosta runsaan filmimateriaalin kehitystyöt voitiin teettää Karl Johanssonin laboratoriossa. Lopputulos hiottiin valmiiksi Aho & Soldanin omassa leikkaamossa. Lintujärven joutsenia, hautovia haahkoja, tiiroja ja lokkeja tarkasteleva kamera vangitsi myös katsojansa. Villilintujen parissa sai aikalaisilta kiitosta ja nosti Aho & Soldanin elokuvayhtiönä valokeilaan. (Sedergren & Kippola 2009, 180.)

Villilintujen parissa sai ensi-iltansa Helsingissä 1927. Musiikki tuli savikiekoilta, ja kiekkoa vaihdettiin elokuvan tunnelman mukaan. Jean Sibeliuksella oli suuri rooli elokuvan esityksissä käytetyssä musiikissa. Luonnosta inspiroituneen, maailmankuulun säveltäjän musiikki oli hyvä keino nostaa suomalaisen dokumentin arvostusta maailmalla. (Kaskinen 2010.)

Videotekniikan kehittymisen myötä luontokuvaajien määrä Suomessa kasvoi. Digivideokamerat olivat edullisia ja moni uskalsi yrittää. 1990-luvun aikana useat yhden lajin taltioimiseen keskittyneet luontovalokuvaajat ostivat videokameran, kuvasivat yksin viisi vuotta ja toivat suuren määrän nauhoja näyttille. Uuden sukupolven tekijöitä olivat mm. Hannu Siitonen, Benjam Pöntinen ja Kari Kempainen. Kuvaaja-ohjaaja Juha Taskisen mukaan itseoppineiden luontokuvaajien aika kului metsissä, ja sisältöä ei ehditty paljon pohtia. Käsikirjoitus syntyi usein vasta leikkauspöydällä. (Taskinen 2010.)

3 SUOMEN LUONNON KUVAAMINEN

Olen käyttänyt usein verbiä kuvata tässä luvussa, kuten myös seuraavissa luvuissa. Kyseisellä verbillä tarkoitan liikkuvan kuvan taltioimista videolle, ellen ole maininnut toisin.

Luonto muuttaa muotoaan jatkuvasti. Se ei pysy paikallaan, vaan jokainen hetki on ainutlaatuinen. Kuvaajan on oltava tarkkaavainen luontokohteita kuvatessaan sekä pysyteltävä passiivisen tarkkailijan roolissa. Kuvauskohde säilyy silloin luonnollisessa tilassa. (Hedgecoe 1993, 164.)

Luonteeltaan luonnon valo- ja videokuvaus ovat samankaltaista toimintaa, mutta laitteiden teknisten eroavaisuuksien tähden luonnon videokuvauksessa tulee huomioida joitain eri asioita kuin valokuvauksessa. Lyhyt hetki saattaa riittää valokuvaajalle onnistuneen kuvan taltioimiseen, mutta videokuvauksessa otos kestää sekunneista jopa minuutteihin. Otoksen onnistumisen kannalta on tärkeää, ettei kuvassa tai äänessä ole häiriöitä.

Valokuvaaja John Hedgecoe toteaa kirjassaan *Videokuvauksen taito* (1993, 173), että vieras ympäristö kannattaa aina ennen kuvaamista katsastaa, jotta näkisi täsmälleen, mitä sillä on tarjottavaa. Heinäkuussa 2010 kuvasin Varsinais-Suomessa sijaitsevaa puutarhaa. Ennen videokameraan tarttumista tarkastin mielestäni kuvauksellisimmat puutarhan kasvit ja päätin etukäteen, mitkä niistä päätyvät nauhalle. Varsinaiseen kuvaamiseen kului näiden valmistelujen ansiosta lyhyt aika, eikä nauhalle tallentunut lähes mitään ylimääräistä. Niin luonnon kuvaamisessa kuin muussakin kuvaamisessa ennakkovalmistelut auttavat aina.

Luontodokumentissani moni asia näyttäytyy sammakkoperspektiivissä. Kuvatessa kamera oli maan pinnalla. Erikoisten kuvauskulmien käyttö tapahtumien esittäjänä on tehokas keino herättää katsojan mielenkiinto. Pidän sammakkoperspektiiviä parhaana keinona luonnon tutkimiselle. Se synnyttää vaikutelman, että katsoja olisi itse maassa oleva sammakko tai hyönteinen, joka tutkailee ympäristöään.

Television luonto-ohjelmien toteutus on yleensä tasokasta. Esimerkkinä voisi mainita Yleisradion luonto-ohjelman *Erätulilla*. Olen luontokuvaajana vielä aloittelija, joten pyrin etsimään kuvauspaikoiksi jo ennestään itselleni tuttuja paikkoja, kuten luontodokumentillani syksyä käsittelevässä osiossa esiintyvä Porlammin joki. Luontokuvauksessa on oltava kärsivällinen, sillä kymmenen sekunnin kelvollisen kuvan saavuttamiseksi voi kulua tunteja. Pitkän uran tehnyt suomalainen elokuvantekijä Markku Lehmuskallio on todennut, että ihmisille on puhuttava luonnosta yksinkertaisesti, ilman kuvauksellisia tehokeinoja ja leikkauksen harhaan johtavia kytkentöjä. Tämä asenne merkitsi Lehmuskalliolle suurta vaivannäköä ja kärsivällisyyttä, kun hän kuvasi ensimmäistä omaa elokuvaansa *Pohjoisten metsien äännet* (1973). Kuvausretket saattoivat kestää kuukausia. Minuutin tai puolen minuutin mittaisen otoksen tallentaminen vei pisimmillään päiväkausia. Lehmuskallio kertoo luonnon kuvaamisen olevan melko pitkäväteistä hommaa. Yleensä joutuu olemaan pitkiä aikoja samassa paikassa odottaen tiettyä hetkeä tai luonnontapahtumaa. (Toiviainen 2009, 29.)

Hyväksi luontokuvaajaksi kehitytään vähitellen tiedon ja kokemuksen lisääntyessä. Ensiksi kannattaa kuvata pienellä välineistöllä lähiympäristön kasveja, lintuja ja maiseman yksityiskohtia. Suomen luonto on täynnä kuvattavaa ja kuvaustekniikan

hallinta sekä tieto ja kokemus auttavat yhä parempiin tuloksiin. Asiantuntijan avun käyttäminen kuvauksessa on suositeltavaa, sillä hän saattaa ohjata sinut paikkoihin, joihin et omin avuin löytäisi. (Hautala 1978, 3; Ang 2006, 130.)

Luontodokumentin kuvaamisessa on aivan omat haasteensa verrattuna esimerkiksi henkilöihin keskittyviin dokumentteihin, joissa tarinaa saadaan kuljetettua eteenpäin kameran edessä liikkuvilla ja puhuvilla ihmisillä. Näissä dokumenteissa tapahtuvia pystytään manipuloimaan ilman, että se vältyy katsojalle asti. Esimerkiksi ohjaaja pyytää sohvalla istuvan päähenkilön kääntämään päätä, jotta sohvan taakse pystytetty kuvausvalo osuisi paremmin kohdehenkilön kasvoihin. Luonnossa kasveja ja varsinkin eläimiä on mahdoton siirtää, jotta valo saataisiin kohdistettua oikein. Kasvien kuvaamisessa on se hyvä puoli, että niiden ympärillä kuvaaja voi yleensä liikkua vapaasti hakien sopivaa kuvakulmaa ja valoa. Eläinten ja hyönteisten kohdalla pienikin väärä liike kameran kanssa saattaa karkottaa kohteen matkoihinsa.

Mielestäni luontodokumenttini kiehtovin kohtaaminen on variksen ja melkein tyhjän jogurttipurkin kohtaaminen tyypillisen harmaana talvipäivänä. Koko kohtaaminen jäi jäänyt kuvaamatta, mikäli videokamera ei olisi ollut sattumalta mukanaani repussa. Hetken aikaa mietin, mitä varis näykki nokallaan. Huomattuani sen olevan jogurttipurkki kaivoin videokameran repusta ja aloitin tallennuksen. En miettinyt sen kummemmin, millä kuvakoolla ja missä kuvakulmassa variksen ja jogurttipurkin välinen taistelu kannattaisi kuvata, vaan pyrin ainoastaan pitämään variksen kuvassa. Varis näytti nauttivan jäätyneiden jogurtintähteiden etsimisestä purkin sisältä ja tanssitti jogurttipurkkia nokkansa avulla. Vaikka kamera tärisi kädessäni, sain tallennettua nauhalle mielenkiintoista materiaalia. Luontokuvaajan on aina syytä pitää videokamera mukanaan, sillä Suomen luonto voi tarjota yllätyksiä koska tahansa.

Niin fiktio-ohjelmissa kuin dokumenteissa katsoja kokee kertomuksen voimakkaimmin, jos se onnistuu panemaan hänen mielikuvituksensa liikkeelle. Tämän vuoksi ei pidä rajoittaa mielikuvituksen lentoa kertomalla tapahtumia liian yksityiskohtaisesti. Pelkkä vihjaus tapahtumiin riittää. Kun näytetään ensiksi lähikuva linnusta, joka tähyilee oksalta alas, ja sen jälkeen maassa luikertelevaa matoa, pystyy katsoja mielikuvituksessaan yhdistämään nämä kaksi asiaa yhdeksi tapahtumaksi.

Kuvien tueksi voi tarvittaessa myös lisätä musiikkia. (Fagerholm ó Fagerholm 1986, 19.)

Sanoma ja kameran edessä oleva todellisuus ovat se, jonka haluan välittää katsojalle. Sen takia yritän olla mahdollisimman huomaamaton tallentaessani Suomen luontoa videolle. Yleisön tarkkaavaisuus ohjelman sisältöön saattaa kärsiä, mikäli videokamera heiluu holtittomasti. Katsoja alkaa miettiä miksi kamera heiluu ja silloin sisältö jää toissijaiseksi. Luontokuvaajan tärkein väline kameran jälkeen on tukeva jalusta. Hyvä jalusta estää turhan tärinän kuvassa, ja tasaisten kameraliikkeiden toteuttaminen on mahdollista.

Kaikki, mitä luonnossa tapahtuu, on ainutkertaista. Mikään ei toistu täsmälleen samalla tavalla. Ainutkertaisten tapahtumien dokumentoinnissa joudutaan kuvauksen aikana, kameran käydessä tekemään suuria ja tärkeitä valintoja nopeasti ja hetkessä (Pirilä ó Kivi 2005, 103). Kuvaajan takana voi olla täydellinen sateenkaari, joka näkyy vain hetken. Samaan aikaan kuvaajan vieressä kulkee siili pesueineen. On osattava päättää nopeasti kumman kohteista haluaa kuvata, molempia ei välttämättä ehdi.

Luontoa kuvatessa on tärkeää muodostaa aito suhde luontoon ja tallentaa asioita, jotka ovat itselle tärkeitä. Nykypäivän kamerateknikka on tuonut kaikkien halukkaiden ulottuville mahdollisuuden kuvata videolle luontoa. Muutaman sadan euron sijoituksella saa kelvollisen videokameran, joka kykenee tarkentamaan kuvan esimerkiksi sammaleella liikkuvaan leppäkerttuun. Kohteen löytäminen sen sijaan on usein hankalaa, koska luonnossa on oltava videokameran kanssa oikeassa paikassa oikeaan aikaan. Onni on kuvaajan hyvä ystävä. (Jaakola 2005, 9.)

Kuvaajan valmiudet, osaaminen ja taito kehittyvät vain kuvaamalla. Kliseisesti sanottuna, harjoitus tekee mestarin. Aurinkoisena päivänä kannattaa ladata videokameran akku täyteen ja painua lähimetsään kuvaamaan luontoa. Vara-akku on syytä ottaa myös mukaan, sillä luonto saattaa tarjota tuntikaupalla mielenkiintoista tapahtumaa. Erityisesti pakkasella akku tyhjenee petollisen nopeasti. Suomen luonnossa liikkuminen on terveellistä ja virkistävää. Kuvaamalla suhde elinympäristöön saa uusia ulottuvuuksia (Jaakola 2005, 9). Tarkastellessani luontoa videokamerani kanssa monet kokonaisuudet ja yksityiskohdat paljastavat kauneutensa

ja lumovoimansa aivan uudella tavalla.

Suomen luonto on välillä ankara kuvaajalle. Sateen, myrskyn ja pakkasen varalta on vaatetus oltava kunnossa. Kuvaajan sormet jäätyvät herkästi kylmässä, tuulisessa säässä, jolloin videokameran operointi hankaloituu. Jäisillä sormilla ei videokameran tarkennusrenkaan käyttö luonnistu yhtä luontevasti kuin lämpimillä sormilla. Etenkin syksyllä ja talvella on mukana oltava ihonmyötäiset käsineet, jotka pitävät kylmyyden poissa. Käsineiden tulisi olla ihonmyötäiset, jottei videokameran säätäminen ne kädessä hankaloituisi. Lapasten kanssa videokameran käyttö on vaivalloista, etenkin, jos säätimet ovat pienikokoisia.

Etelässä voi kuvata reheviä lehtoja ja viljavia peltoja, mutta tuhat kilometriä pohjoisempana kuvaajan ympärillä aukeavat pohjoisen suot ja korkealle kohoavat tunturit. Itäisen Suomen jylhät vaaramaisemat vaihtuvat Sisä-Suomen metsäseuduiksi ja lopulta lännessä aukeavat laajat lakeudet. Eläin- ja kasvikuunta on maisemien tavoin vaihtelevaa eri puolilla Suomea. Luontodokumentin rajaaminen korkeintaan muutamaan aihealueeseen on tärkeää, sillä koko Suomen luontoa on mahdotonta käsitellä kattavasti yhdessä luontodokumentissa. (Hutri 2008, 4.)

Maailman luonto on täynnä eksoottisia kuvauskohteita, mutta Suomen luonnossa on jotain selittämättömän kaunista. Syksyn lehtikuuset väriloistoinen, kevään kukkivat pajupuut ja kesän kukkaloisto odottavat vain kuvaajan saapumista paikalle. Jokaisen suomalaisen lähipiiristä ja sitä ympäröivästä luonnosta löytyy varmasti jotain mielenkiintoista kuvattavaa kasveista eläimiin ja luonnonilmiöihin. Siellä, missä muutenkin elää ja suurimman osan ajastaan viettää, pääsee vaivattomimmin aidompaan, läheisempään ja antoisampaan suhteeseen kohteen kanssa. Jokamiehen oikeus on loistava asia, koska kuka tahansa Suomessa oleskeleva voi kulkea videokameran kanssa luonnossa etsien mieluisia kuvauskohteita. (Jaakola 2005, 9.)

3.1 Hämäräkuvaus

Luontodokumentin kuvaaminen hämärässä on haastava tehtävä, mutta siihen on varauduttava Suomen luonnossa. Käytössä olevalla videokameralla ei välttämättä

pysty kuvaamaan hämärässä ilman kameran kytkentää infrapunakuvaukseen. Kamera käyttää silloin omaa infrapunalamppuaan tai kuvaa kohteen infrapunasäteilyä. Tasalämpöisten eläinten, kuten yössä vaeltavan ketun kuvaaminen on mahdollista infrapunakuvauksen ansiosta pimeässä, koska kaikki tasalämpöiset eläimet tuottavat lämpösäteilyä. Infrapunakuvaus löytyy monesta videokameramallista, mutta sen huono puoli on rakeinen ja mustavalkoinen kuva. Mikäli infrapunakuvausta ei halua käyttää mustavalkoisen ja rakeisen kuvan takia, on matkassa oltava kameraan kiinnitettävä kuvausvalo. Toisaalta pimeässä loistava valo karkottaa herkästi eläimet kameran edestä. Osassa videokameroista pystyy myös säätämään kuvan herkkyyttä, joka vaikuttaa valotukseen. Herkkyyttä lisätään hämärässä, jonka ansiosta kuvaan tulee lisää valoa, mutta samalla myös kuvan rakeisuus lisääntyy. (Ang 2006, 107.)

3.2 Esteettinen ja dokumentoiva kuvaus

Luontodokumentin kuvaamisella on kaksi päätavoitetta: esteettinen ja dokumentoiva. Esteettisessä kuvauksessa lähtökohtana ovat sen visuaaliset ominaisuudet ja dokumentoivassa kuvauksessa aihe on pääosassa. Dokumentoivassa kuvauksessa keskitytään kohteen faktoihin: miltä kohde näyttää, mitkä ovat sen tunnusomaiset piirteet, miten se käyttäytyy ja missä se kasvaa. Esteettisessä kuvauksessa keskitytään luonnosta löytyvään kauneuteen, joka voi olla väreissä, linjoissa tai muodoissa. Suomen luonnosta löytyy valtavasti materiaalia abstrakteihin kuviin. Tämä materiaali ilmenee ennen kaikkea väreinä ja kuvioina. Dokumentoiva ja esteettinen kuvaus eivät poissulje toisiaan, vaan yhdessä ne muodostavat aiheeseen paneutuneen ja visuaalisesti kauniin tyylin kuvata luontodokumenttia. (Freeman 2006, 1196120.)

Luontodokumenttini jälkituotantovaiheessa pyrin valitsemaan lopulliseen videoteokseen otoksia, joissa toteutuu sekä dokumentoiva että esteettinen kuvaus. Esimerkkinä haluan mainita kevättä käsittelevän osion ensimmäisen kuvan, joka kertoo kevään alkamisesta Suomessa, ja samalla se on jollain karulla tavalla esteettisesti kaunis. Kuva on rajattu tiukasti kolmeen eri elementtiin. Kuvan vasemmassa reunassa on jää, sen vieressä vettä ja veden oikealla puolella hiekkaa. Talven jää sulaa pois kevään tieltä, ja alta paljastuu kevään lumi, hiekka.

4 SUOMEN LUONNOSTA LÖYTYVIÄ KUVAUSKOHTEITA

Suomi on luontodokumentin tekijän paratiisi. Pelkästään jo Suomen metsät sisältävät valtavan määrän aiheita luontodokumenttiin. Metsässä asuvista eläimistä on tehty monia ohjelmia televisioon, kuten myös metsän kasvillisuudesta. Vesistömme ovat puhtaita ja täynnä elämää kaloista veden pinnalla hyppiviin surviaissääskiin. Suomessa kuvattujen dokumenttien yksi yleisimmistä aiheista on kuitenkin linnut ja niiden käyttäytyminen elinympäristössään. Aiheesta riippumatta maisemaotokset ovat olennainen osa luontodokumentin rakennetta. Yhdessä lyhyessä maisemaotoksessa pystytään esittämään esimerkiksi linnun elinympäristö. Kahdessa seuraavassa alaluvussa käsitelen Suomessa elävien lintujen ja maisemaotoksien käyttöä luontodokumenteissa.

4.1 Linnut kuvauskohteina

Selkärankaisia eläinlajeja on Suomessa noin 400 ja pesimälintuja 250. Hyönteisiä ja muita selkärangattomia maassamme on tavattu yli 25 000. Eläimistä luontodokumenttia tekeväälle kuvaajalle riittää siis valinnanvaraa. (Laaksonen & Pyykkö 2003, 9.)

Kuvauskohteen ollessa jokin eläin on valotusajan kanssa oltava tarkkana. Esimerkiksi lentävän linnun siivet eivät liiku kuvassa sulavasti, jos valotusaika on lyhyempi kuin 1/50 s. Hyvin tarkennettu luonnollisen oloinen videokuva koostuu liike-epäterävien kuvien joukosta. Linnun siipien liikkeet tallentuvat luonnollisimmillaan, kun valotusaika on 1/50 s. Mikäli linnun lento on tarkoitus näyttää luontodokumentissa hidastettuna, voi valotusaika olla lyhyempi kuin 1/50 s. Linnun lentäessä suurella nopeudella pesälle, linnusta saa hidastetusta otoksesta paremman mielikuvan kuin täysnopeuksisesta videosta. (Hautala 2001, 84.)

Keväällä 2007 kuvasin Varsinais-Suomen taivaalla lentäviä lintuja. Käytin ystävältäni lainaamaa videokameraa, enkä ymmärtänyt tarkistaa valotusaikaa ennen kuvaamista. Linnun siipien liike ei toistunut nauhalla sulavasti, koska kuvaushetkellä kameran valotusaika oli ollut liian lyhyt.

Mielenkiintoisinta aikaa Suomessa linnuista luontodokumenttia tekeväälle ovat syksy ja alkutalvi. Kyseisinä vuodenaikoina dokumentintekijälle saattaa aueta tilaisuus tallentaa nauhalle harvoin Suomessa esiintyvä lintuja. Syksyllä luontoon ilmestyy idästä harvinaisia vaelluslintuja, jotka ovat kiinnostavia kohteita kansainvälisestikin. Yleisempi syksyllä ja alkutalvella Suomessa näyttäytyvä lintu on pähkinähakki, joka on kuvaajalle mukava kohde. Pähkinähakki ei arastele kuvaajaa keskittyessään sembramännyn käpyjen käsittelyyn. Lintujen kuvaamisessa on huomioitava, että suurin osa Suomessa esiintyvistä linnuista arastelee kameraa. Pienikin kuvaajan aiheuttama ääni saattaa karkottaa linnun tiehensä. Esimerkiksi sepelkyyhky ja käpytikka ovat arkoja lintuja, kun taas talitiainen ei herkästi kuvaajaa kavahda. (Murtosaari 2008, 184.)

Osaa Suomen luonnossa esiintyvistä linnuista pystyy houkuttelemaan kuvausetäisyydelle ruokinnan avulla, mutta ennen ruokinnan aloittamista kuvaajan on syytä pystyttää piilokoju. Se auttaa saamaan kuvaajaa pelkäävät linnut lähelle kameraa. Piilokojusta on oltava myös mahdollisuus kuvata kauas arimpien lintujen takia. Videokameran riittävä optinen zoom helpottaa kaukana olevan kohteen kuvaamista. Optisen zoomin käytössä alkuperäinen kuvainformaatio säilyy, mutta digitaalinen zoom heikentää kuvan laatua. Zoomauksen yhteydessä kuva tärisee herkästi, joten tukeva kamerajalusta on välttämätön apuväline. (Murtosaari 2008, 184-189.)

Tyypillisessä linnuista kertovassa suomalaisessa luontodokumentissa seurataan jonkin tietyn lintulajin elämää läpi vuoden tai linnun kasvamista poikasesta aikuiseksi. Kuvan tueksi kertojaääni kertoo faktoja linnusta. YLE1:n 2.11.2010 esittämän luontokuvauksen ammattilaisten Martti ja Heino Hanhelan ohjaaman luontodokumenttisarjan *Suomen linnut* (1989-1995) ensimmäisessä osassa *Metso* seurataan metsojen eloa. Kyseisessä luontodokumentissa on onnistuneesti yhdistetty kertojaääni, kuva ja luonnon äänet. Kertojaääni kertoo faktoja metsojen elämästä ja eläytyy kuvien kertomaan tarinaan vaihtamalla äänenpainoa kohtausten mukaan. *Metso* on hyvä esimerkki kaikesta turhasta riisutusta suomalaisesta luontodokumentista.

Videoteoksessani esiintyy lintuja kolmessa kohtauksessa. Suomen talvea käsittelevässä osiossa varis tuo iloa talven harmauteen. Kevättä käsittelevässä osiossa

kirkkaalla taivaalla liitelevä harakka tuo kuvainnollisesti valon kevääseen ja syksyosiossa naakat lentävät pois talven tieltä. Harakan lento taivaalla on kuvattu vastavaloon, jonka takia auringon aiheuttama heijastus peittää osan kuvasta. Heijastuksen kadotessa kuvaan ilmestyy taivaalla lentävä harakka sekä valoa ja lämpöä huokuva taivas. Kyseinen kohta kertoo monta asiaa Suomen keväästä, joten sen valitseminen luontodokumenttiini oli järkevä päätös. Mainitsin aikaisemmin tekstissäni, että kaikkea luontodokumentissa tapahtuvaa ei tarvitse selittää liian yksityiskohtaisesti. Harakka-kohta jättää tilaa katsojan mielikuvitukselle.

4.2 Maisemat kuvauskohteina

Suomen luonnosta löytyy lukematon määrä komeita maisemia. Maisemien kuvaaminen on suurten kokonaisuuksien hahmottamista. Luontodokumentissa maisemakuvan tulee tukea tarinaa. Dokumentintekijän on pohdittava, mikä kameran edessä olevassa maisemassa on niin erityistä, että sen pitäisi päätyä lopulliseen tuotokseen (Hautala 2001, 16). Esimerkkinä mainitsen luontodokumentissani esiintyvän laajan maisemakuvan kirkkaan sinitaivaan alla olevasta ohrapelosta, jonka vieressä kulkee hiekkatie. Tässä maisemakuvassa ohrapelto merkitsee kesän tuomaa elämän runsautta, hiekkatie kesän tuomaa kuivuutta ja taivas kesän lämpöä. Luontodokumentin aiheeseen sopivaa maisemaa ei välttämättä löydy, helpolla. Tekijällä on oltava tutkimusmatkailijan verta, mielenkiintoa etsiä juuri se oikea maisema. Vaikka edessä avautuva näkymä tuntuu oikealta, mäen takaa saattaa paljastua vielä palkitsevampi kuvauskohte.

Aina ei ole aikaa odottaa täydellistä valaistusta, joka kruunaa maisemaotoksen. Maiseman kuvaamisessa on usein tyydyttävä vallitsevaan valaistukseen, mutta on huomioitava se mahdollisuus, että valaistus vaihtuu nopeasti. Pilvisyyden vaihdellessa on maisema myös jatkuvassa muutoksessa. Onnistuneen maisemaotoksen taltioimisessa valaistus on suuri tekijä. Valaistus luo tunnelmaa kuvaan. (Holmåsén 1976, 12.)

Tuhansien järvien maa takaa luontodokumentin tekijälle mahdollisuuden tallentaa nauhalle erilaisia järvimaisemia. Kuvaajan on silti muistettava, että järven yllä oleva taivas vaikuttaa otoksien tehokkuuteen. Järvimaiseman tehokkuus vähenee, ellei

järven yllä oleva taivas ole kuvauksellinen. Myös muissa maisemaotoksissa on taivaan kuvauksellisuudella suuri vaikutus otoksen mielenkiintoisuuteen. Aurinkoisella säällä kuvattu peltomaisema synnyttää katsojassa eri mielikuvia kuin samasta kohdasta sateisena ja pilvisenä säällä kuvattu peltomaisema.

5 LÄHIKUVAA JA ERIKOISLÄHIKUVAA SUOMEN LUONNOSTA

Videokamera toimii välineenäni tallentaa Suomen luonnosta asioita ja tapahtumia, jotka koen itselleni tärkeiksi. Kasvien käyttäytyminen ja niiden värilumo kiehtovat minua. Rakastan viedä videokameran linssin mahdollisimman lähelle kasvia valonsäteiden osuessa kasvin lehtien pinnalle.

Luontodokumenteissa käytetään paljon lähikuvaa kasvien, hyönteisten ja eläinten esittämiseen. Lähikuvan välityksellä katsojan samaistuminen voimistuu. Lähikuva on elokuvan tehokkaimpia ja suorituskykyisimpiä kuvakokoja (Pirilä & Kivi 2005, 112).

Luontodokumentissani on useita lähikuvia kasveista. Syksyn kulkua käsittelevässä osiossa keltaiset haavanlehdet havisevat lähikuvassa aivan kuin luonto haluaisi viestittää lehtien kautta olevansa elossa. Viimeinen osio luontodokumentissani sisältää lähikuvia pakkasen lannistamista kasveista. Itse pystyn samaistumaan kyseisten kasvien tuntemaan kylmyyteen, jonka lähestyvä talvi tuo tullessaan. Toivottavasti kylmyys välittyy myös katsojille asti.

Haavanlehden yksityiskohdat paljastuvat lähikuvassa. Sen lehtiruodin ja suonituksen rakenne näkyvät lähikuvassa, mutta vielä paremmin erikoislähikuvassa. Silloin lehdestä poimitaan kuvaan vain tietty osa lehdestä ja rajataan loput kuvan ulkopuolelle. Erikoislähikuva on myös oikein käytettynä erittäin tehokas ja yleinen kuvakoko luontodokumenteissa, joissa seurataan jonkin pienen hyönteisen touhuja, kuten muurahaisen. Hyvällä makro-objektiivilla varustetulla videokameralla pystyy kuvaamaan muurahaisen kasvoja. On kyse sitten lähikuvista tai erikoislähikuvista, niitä ei kuulu viljellä jatkuvalla tahdilla luontodokumentissa. Myös laajempia kuvakokoja on käytettävä, jotta teoksen kuvarytmi pysyy vaihtelevana. Liiallinen lähikuvien käyttö tekee dokumentista tasapaksun. (Pirilä & Peltomaa & Kivi 1983, 110.)

Kuvan rajausta vaikuttaa aina voimakkaasti kuvan sommitteluun ja sen tärkeys korostuu entisestään luontokuvauksessa, jossa läheltä tarkasteleminen on keskeisessä asemassa (Freeman 2006, 119).

Ruusun kimpussa pörräävä mehiläinen voidaan tallentaa nauhalle monella eri tavalla. Rajaamalla kuvaan ainoastaan yksi ruusun heiluvista terälehdistä ja lisäämällä mehiläisen pörräysääntä saadaan katsoja ymmärtämään, että mehiläinen on työn touhussa. Perinteisempi tapa on rajata lähikuvaan sekä ruusu ja sen pinnalla oleva mehiläinen.

6 VUODENAIKOJEN KUVAAMINEN

Valoisan mutta lyhyen Suomen kesän vastapainona on pitkä, pimeä ja kylmä talvi. Syksy tarjoaa värejä, vettä ja tuulta. Kevät ilmoittaa itsestään lintujen laululla ja kasvien henkiin heräämisellä. Jokaisella vuodenaajalla on ominaispiirteensä ja luontodokumentin tekijän on osattava hyödyntää niitä. Talven pimeyden vastakohtana on valkoisen lumen tuoma valo, syksyn harmaan sateisen sään vastakohtana on ruskan tuoma väriloisto. Vuodenaikojen ominaispiirteiden hyödyntäminen luontodokumentissa vaatii ennakkotyötä. Tutkimalla Suomen luontoa käsittelevää kirjallisuutta saadaan selville, miten luonto käyttäytyy eri vuodenaikoina eri puolilla Suomea. (Hautala 1978, 10.)

Kuvasin luontodokumenttini Itä-Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa. Jälkikäteen ajateltuna videoteoksestani olisi tullut laajempi ja enemmän vuodenaikojen kulkuun keskittyvä kuin nyt, mikäli ennen kuvaamista olisin perehtynyt kunnolla luontokirjallisuuteen. Hyvän luontokuvaajan pystyy tunnistamaan kuvatun materiaalin tason lisäksi siitä, että hän tietää luonnosta enemmän kuin kuvaajatoverinsa ja pyrkii tietojensa avulla sulautumaan luontoon niin hyvin kuin mahdollista.

Syksyllä Suomen luonto hehkuu kirkkaissa ruskan väreissä. Ruska on kasvien syksyistä väriloistoa, jolloin maisemaa sävyttävät voimakkaat keltaiset ja punaiset värit. Kun yö on riittävän pitkä, ruska käynnistyy. Pohjoisessa luontokuvaaja saa nauttia ruskasta jo elokuun lopulla, mutta eteläisessä Suomessa ruska on upeimmillaan noin kuukautta myöhemmin. Talvella Suomen luonto on ankara kuvaajalle niin

pohjoisessa kuin etelässä. Kylmyys ja vähäinen valoisa aika tekee kuvaamisen haastavaksi. (Hutri 2008, 50.)

Talvinen luonto ei välttämättä ole vuodenajoista värikkäin ja eloisin, mutta myös silloin eläimet liikkuvat luonnossa. Lumikko sekä muut maanpinnalla liikkuvat nisäkkäät jättävät jälkensä hankeen ja tarkkaavainen luontodokumentin tekijä voi jälkiä seuraamalla löytää etsimänsä eläimen ja tallentaa sen nauhalle.

Yksi talven hienoimmista tapahtumista on lumikiteiden saapuminen taivaalta. Pudottuaan hangen pinnalle lumikiteet alkavat heti muuttaa muotoaan. Kun kuvan lumikiteestä rajaa erikoislähikuvaan, paljastuu kiteen kaunis muoto. Useimmiten lumikide on säännöllisen kuusihaaraisen tähden muotoinen. Lumikiteitä on myös kuvattu muun muassa lankarullan, pylvään ja onton pyramidin muotoisina. (Laaksonen & Pyykkö 2003, 12.)

Eläinten kuvaamisessa on vuodenajalla suuri merkitys. Monet Suomen nisäkkäistä muuttavat ulkoasuun vuodenajan mukaan. Talven jälkeen muun muassa metsäjänis ja lumikko vaihtavat suojaavan talviturkkinsa uudenvärisen, kesän ympäristöön sulautuvaan väriin. Lumikon sekä jäniksen turkin väri muuttuu vitivalkoisesta ruskeaksi kevään saapuessa. (Paajanen & Paajanen 2003, 9.)

7 VUODENAIKOJEN YLEISSÄVY

Vuoden- ja vuorokaudenajat sekä eri sääilmiöt tarjoavat monipuolisen mahdollisuuden käyttää ympäristöä hyväksi kerronnassa. Koskematon ja luonnontilainen maisema on vapaa ihmisen käden jättämistä jäljistä. Luonto välittää tietoa maantieteellisestä sijainnista ja siitä, tarjoaako luonto siinä eläville ihmisille ja eläimille karun vai rehevän elämän. (Pirilä & Peltomaa & Kivi 1983, 59.)

Kuvan rajauksessa näkyvästä vallitsevasta väristä muodostuu otoksen yleissävy, joka voi olla esimerkiksi kylmän sininen tai lämpimän oranssi. Luonnon ympäristön yleissävyt vaihtelevat eri vuorokauden- ja vuodenaikoina sekä eri säätilanteissa muodostaen valaistus- ja väri-ilmiöitä, joita voidaan käyttää ilmaisullisesti hyväksi. Kesän ja talven, aamun ja illan yleissävyssä on suuria eroja. Voimallisesti nousevan ja

kukoistavan elämän vihreä yleissävy vallitsee keväällä. Syksyn ruska on moni-ilmeinen. Talvella sinertävä yleissävy valtaa Suomen luonnon. Kaikilla vuodenaajoilla on omaleimainen ja tehokas yleissävy. (Pirilä ó Peltomaa ó Kivi 1983, 80.)

Syksy on mielestäni vuodenaajoista kuvauksellisin sen kameleonttimaisen muuntautumiskyvyn ansiosta. Syysaamu voi tarjota jäähileisiin peittyviä kasvinlehtiä, syysiltapäivä lämpimän auringon valaisemia oransseja puita ja syysilta sateella koristeltuja myrskyjä. Arvaamaton syksy tarjoaa luontokuvaajalle leikkikentän, jossa voi vapaasti temmeltää valiten itseään viehättäviä kuvauskohteita.

Syksyllä luonnon kasvikuunta valmistautuu talveen, siirtää koko kesäkauden kukkaloiston taustalla lähes huomaamattomana toimineen elintärkeän lehtivihreän talvivarastoon ja tarjoaa sivutuotteena räiskyvän monivärisen ilotulituksen, ruskan. (Paajanen ó Paajanen 2003, 10.)

Talven pyyhkiessä syksyn tieltään valkoinen lumi peittää kaiken. Syksyn aikana saapunut kylmyys ja pimeys vahvistuvat, ja ruskan tuomat ihanteelliset olosuhteet luontokuvaukselle katoavat. Toisaalta kauniin valkoinen lumi antaa uusia ulottuvuuksia kuvaamiselle. Luontokuvaaja Kimmo Kuure kertoo oivallisesti kirjassaan *Valon kosketus* (2000), kuinka Suomen talvi käyttäytyy. Talven täysikuun valo on parhaimmillaankin vain heikko henkäys kesäauringon energettisestä lämmöstä. Kuu synnyttää kylmän sinisen juhla-valaistuksen elämän hautakummuille, joita syystalven tuiskut ja pakkanen ovat muovailleet maisemat täyteen. Elämällä on vain valju toivo valon paluusta päivänkajon käydessä aina vain valjummaksi. (Mts. 6.)

8 LUONNONVALON KÄYTTÄMINEN

Luontodokumenteissa suurin osa käytetystä valosta on luonnonvaloa. Koska auringonvalon suunta vaihtelee vuorokauden mukaan, on kuvausajan valinnalla suuri merkitys. Sää vaikuttaa myös valon luonteeseen. Kirkkaan auringonpaisteen synnyttämä valo on jyrkkää ja luo varjojen kautta vahvoja kontrasteja sekä korostaa tulosuuntaansa. Pilvisenä päivänä taivas on miltei varjoton, eikä suuntavaikutelmaa synny. (Anttila ó Hassinen ó Vainionpää 1993, 37.)

Luonnonvalossa kuvattaessa on opittava havaitsemaan valon värin, määrän ja jyrkkyyden herkeämätön vaihtelu. Tämän vaihtelun vuoksi luonnonvalo on keinovaloa vivahteikkaampaa. Kuvausajankohdan lisäksi luonnonvalon vivahteikkouteen vaikuttavat monet tekijät, kuten kuvauspaikan olot. Valoisassa paikassa olevaan kohteeseen kohdistuu erilainen luonnonvalo kuin varjoisassa paikassa ja sellaisessa, missä kohteeseen heijastuu valoa ympäristöstä. Pilvisellä säällä valaistus on aivan erilainen kuin auringonpaisteessa. Luonnonvalo on kuvaajan kannalta parhaimmillaan valoisalla pilvipoudalla, jolloin auringonvalo siivilöityy sopivan loivana ohuen pilvipeitteen läpi. Mikäli Suomen sää ei tarjoa valoisaa pilvipoutaa, on valaistusta usein korjattava tavalla tai toisella. Räikeä auringonpaiste on erityisen hankala valaistus, koska luonnonvalo on silloin niin jyrkkää, että sekä valo- että varjokohdat toistuvat kuvassa piirteettöminä. Luonnonvalon jyrkkyyden takia valokohdat ylivalottuvat ja tummat varjot alivalottuvat. (Korhonen ó Timonen 2003, 34.)

Helppo tapa tuoda esiin kuvauskohteen muoto on kuvata sitä vastavaloon. Vastavaloon kuvatun kasvin pintarakenne, sävy, kuviointi ja väri riisuuntuvat pois ja jäljelle jää muoto. Kun yksityiskohdat katoavat kokonaan, kasvista näkyy pelkkä siluetti. Joskus vastavaloon kuvaaminen on voimakas visuaalinen keino. (Hedgecoe 1993, 80.)

Luontodokumentissani usea kuvauskohde on tallentunut nauhalle vastavaloa käyttäen, kuten syksyosion ensimmäinen kohta kasvista joen rannalla. Valon suuntaisesti kuvattu luonto on informatiivisessa mielessä parempi vaihtoehto kuin valoa vasten kuvattu luonto, sillä kuvauskohteen yksityiskohdat tulevat paremmin esille.

Luonnosta löytyy paljon auringonvaloa heijastavia ja taittavia asioita, kuten vesi. Aurinkoisena päivänä veden pinnasta saa kuvattua kauniita heijastuksia. Vuoden 2010 lokakuun ensimmäisellä viikolla kuvasin luontodokumenttiini Itä-Uudellamaalla virtaavaa Porlammin jokea. Auringonvalo heijastui kauniisti joen pinnalta. Edellisessä kappaleessa mainitsemani kasvi oli kuvattu Porlammin joella. Jotkin kohteet luonnossa saavat uuden uljaan ulkomuodon, kun valo osuu siihen sopivasta suunnasta. Pilvisenä päivänä joki virtaa tummana, mutta auringonsäteiden kylpiessä vedenpinnalla joki muuttaa muotoaan synkstä valoisaksi.

Luonnonvalon määrä tietenkin vaihtelee vuodenajan mukaan, joten luontokuvaajan on hyvä ennakkoon tietää, mitä kohdetta aikoo kuvaa. Kesällä auringon paistaessa kirkkaana ja kuumana videoista tulee herkästi ylivalottuneita, jos videokameran iiristä eli himmennintä ei säädä sopivaksi suhteessa valon määrään. Himmennin ei aina ole manuaalisesti säädettävissä edullisissa videokameroissa. Oma videokamerani Panasonic AG-DVX100AE on hyvä laite luontokuvausta varten, sillä sen iiris-arvoa pystyy säätämään sään mukaan. Videokameran kuvakennolle pääsevää valon määrää muutetaan siis himmentimen avulla. Ylivalottunutta kuvaa kannattaa välttää, koska se häivyttää värisävyn peruspiirteitä ja tuottaa koko ajan kalpeampia, valjampia sävyjä. (Freeman 2009, 60.)

Joskus luonnonvalon määrä videolla kannattaa pitää alhaisena. Kuvatessa esimerkiksi kauniisti punertavaa auringonlaskua värin intensiteetti voidaan maksimoida alivalottamalla kohde. Toisaalta alivalotuksen takia maiseman piirteet hukuvat varjoihin. Mikäli taivasta vasten näkyvät siluetit maisemasta haluaa jättää näkyviin, niin kuvaa ei pidä alivalottaa. (Freeman 2009, 61.)

Olen mieltynyt alivalottuneisiin maisemakuviin. Laaja kuva laskevasta auringosta punaisella taivaalla on paljon dramaattisempi alivalottuneena kuin sellaisena, että maiseman yksityiskohdat näkyvät kuvassa. Raumalla kesällä 2008 onnistuin tallentamaan nauhalle pahaenteisen iltataivaan vähentämällä iiris-arvon lähes minimiin. Kuvan alareunassa näkyy mustia puunlatvoja ja niiden yläpuolella punainen taivas, joka yhdessä mustien puiden kanssa luo pahaenteisen tunnelman. Tämä kohta on myös päätynyt luontodokumenttiini.

Luonnon värit reagoivat eri tavoin valotuksen muuttumiseen. Keltainen muuttuu alivalottuneena okraksi, ja kirkkaana keltainen on kylläisimmillään eli puhtaimmillaan. Oranssi taas näyttää alivalottuneena tiilenpunaiselta. Purppura on alivalottuneena violetti ja ylivalottuneena laventelinsininen. Mikäli kuvaushetkellä ei ole varma, minkälaisen valotuksen otokseen haluaa, on syytä kuvata kohde usealla eri valotuksella. Tietenkin on mahdotonta aina kuvata kohde useammin kuin kerran, erityisesti, mikäli kohde liikkuu. Kun kohteen ehtii kuvaamaan vain kerran, jää valotuksen miettiminen taka-alalle, ja kuvaaja keskittyy itse kohteen tallentamiseen.

Jälkituotantovaiheessa pystyy vielä korjaamaan otoksen värejä, jos valotus on mennyt pieleen kuvaushetkellä. (Freeman 2009, 61662.)

Vaihtuvan vuorokaudenajan ja säännuotoksien takia luonnonvalon kanssa on oltava tarkkana leikkausvaiheessa, jotta eri otosten välinen valaistus pysyy johdonmukaisena. Jos yhdistetään illalla ja keskipäivällä kuvattuja otoksia toisiinsa, syntyy todennäköisesti kohtauksen yleissävyyssä jatkuvuusvirhe. (Anttila ó Hassinen ó Vainionpää 1993, 32.)

Luonnonvalon vaihtelevaisuuden vuoksi kameran valkotasapainon säätäminen oikeaksi on olennainen osa luontokuvausta. Väärä valkotasapaino saattaa pilata otoksen. Ammattikäyttöön tehdyllä niin kutsutulla kolmikennoisella videokameralla valkotasapaino säädetään muuttamalla linssin läpi heijastuva valo kolmessa erillisessä valokennossa siniseksi, punaiseksi ja vihreäksi signaaliksi. Näiden signaalien keskinäinen tasapaino on asetettavissa ennen otoksen tallentamista. Tätä operaatiota kutsutaan valkotasapainoksi. Olosuhteisiin sopivan valkotasapaino saadaan, kun kameran eteen tuodaan jokin valkoinen kohde, jonka mukaan kamera tasapainottaa kolmen värikanavan signaalien keskinäisen suhteen. Kuva pysyy luonnollisena, kun valkotasapainoa säätää jatkuvasti. Mikäli videokameran etsin ei ole värillinen, on oikean valkotasapainon löytäminen hankalaa. Kun valkotasapaino on kohdallaan kuvaustilanteessa, ei kuvan värejä tarvitse parannella jälkikäteen leikkausvaiheessa. (Hautala 2001, 84.)

Luonnonvalo antaa kohtauksille oman sävynsä. Jokaisella vuodenaajalla Suomessa on omat värinsä. Markku Lehmuskallio sanoo, että luontaista valoa ei pidä muuttaa, mikäli muutokseen ei ole mitään kunnan syytä. Hänen mukaansa valon muuttaminen on väkivaltaa Suomen luontoa kohtaan. (Toiviainen 2009, 19.)

9 ÄÄNET LUONTODOKUMENTISSA

Ääni toimii kerronnan työvälineenä. Väärin valittu musiikki pilaa kuvan. Koskaan ei ole kyse vain yhden äänen ja yhden kuvan suhteesta, vaan äänten kokonaisuudesta. Ääni vaikuttaa luontodokumentissa sekä sisältöön että tarinan rakenteeseen.

Suurimmassa osassa luontodokumenteista esiintyy luonnon omien äänten lisäksi musiikkia sekä kuvan tapahtumia selittävä kertojäääni. (Koski 1988, 10.)

9.1 Musiikki

Aikomukseni ei ollut alun perin käyttää juuri lainkaan musiikkia luontodokumentissani, mutta pakon sanelemana jouduin leikkausvaiheessa turvautumaan musiikkiin useassa kohtauksessa. Käyttämäni mikrofoni ei toiminut kunnolla läheskään kaikilla kuvausretkillä luontoon, jonka takia tallentamani luonnon äänet olivat piloilla. Mielestäni kuitenkin onnistuin musiikkivalinnoissani melko hyvin, ja musiikki luo vahvan tunnelman luontodokumenttiini.

Musiikin tehtävänä on tukea draamaa ja sen käännekohtia, luoda jännitteitä ja tunnelmaa. Musiikilla luodaan jatkuvuuksia ja vahvistetaan otostilan emotionaalista kokemusta. (Pirilä & Kivi 2005, 97.)

Luontodokumentissa musiikkia on käytettävä harkiten. Usein huomaa televisiosta tulevan luonto-ohjelmia, joissa musiikki tuntuu päälle liimatulta. Toisinaan taas musiikki tukee loistavasti kuvan tapahtumia, kuten YLE1:n 1.10.2010 esittämässä *Avara luonto: Tshernobylin uudet asukit* -luontodokumentissa. Eräässä kyseisen teoksen kohtauksessa iloisella huilumusiikilla säestetään karhujen leikkimistä hylätyn talon pihalla. Toisessa kohtauksessa yksi karhuista yrittää päästä talon ovesta sisään. Karhu koettaa avata ovea tassuillaan ja lopulta myös onnistuu siinä. Tässä kohtauksessa musiikki kiihtyy sitä mukaa, kun oven heiluminen nopeutuu. Musiikki luo jännitteen kohtaukselle. Samassa luontodokumentissa taivaalla liitelevän kotkan huomattaessa niityllä tepastelevan kissanpennun musiikki muuttuu vähitellen uhkaavaksi huipentuen kotkan syöksyyn kohti ateriaa. Luontodokumentin leikkausvaiheessa, kun videota kootaan, on syytä testata useita eri musiikkivaihtoehtoja. Väärä musiikkivalinta voi pilata kuvallisesti hienon kohtauksen täysin. Mikäli on mahdollista, kannattaa kysyä ulkopuolisten henkilöiden mielipidettä musiikin sopivuudesta luontodokumenttiin. Produktiivisen osioni leikkausvaiheessa näytin videotani luontokuvausta harrastavalle tädilleni, ja hän kertoi musiikin pilaavan monta kohtausta. Kun toimii videon leikkaajana, ei välttämättä ymmärrä, mikä

musiikki sopii parhaiten. Se, mikä itsestä tuntuu oikealta musiikkivalinnalta tukemaan kuvaa, ei välttämättä ole paras vaihtoehto lopullisessa videoteoksessa.

9.2 Ääniä luonnosta

Luonnon omia ääniä kannattaa aina käyttää mahdollisimman paljon hyväksi. Tarkkaavainen luonnossa kulkija havaitsee pienimmänkin äänen. Videokameran mukana on syytä pitää erillinen mikrofoni, jonka voi tarvittaessa kytkeä videokameraan. Kiinteä videokameran oma mikrofoni ei välttämättä pysty tallentamaan kunnolla hyttysen ininää tai koivun lehtien kuisketta. Suvella heinäpellon laidalla silmät suljettuina voi kuulla heinien havinaa, kun viileä tuuli pyyhkäisee pellon yli. Luontodokumentissa esiintyvän heinäpellon tueksi riittävät luonnon omat äänet. On turha lisätä musiikkia kohtaukseen, jonka voimavara piilee hiljaisessa heinien havinassa. Katsoja kiinnittää huomion odottavaan tunnelmaan ja haluaa nähdä mitä seuraavaksi tapahtuu: puhkeaako kohtauksen rauhallinen tunnelma myrskyksi vai pysyykö se rauhallisena?

Kuvaustilanteessa luonnon äänet tulisi aina tallentaa nauhalle, koska aito tilanneääni kaikessa hiljaisuudessaakin on usein tehokkaampi kuin jälkikäteen lisätty musiikki. Kaikilla kohteilla luonnossa on omat äänensä. Ääni voi olla lähes olemattoman kuuloinen, mutta se on silti olemassa.

9.3 Kertojaääni

Luontodokumentissani en ole käyttänyt kertojaääntä, koska se ei mielestäni palvele videoteokseni tarinaa. Yleensä kertojaääni on kuitenkin olennainen osa luontodokumenttia. Kertojaääni voi selventää esimerkiksi dokumentissa esiintyvän ympäristön historiaa tai sitä, kuinka jokin eläin on päätynyt tähän ympäristöön. *Avara luonto: Tshernobylin uudet asukit* -luontodokumentissa suomalaisen teatteri- ja ääninäyttelijän Juhani Rajalinin kertojaääni ei selittänyt kaikkea ruudulla tapahtuvaa, vaan lisäsi mielenkiintoisia yksityiskohtia tarinaan, kuten kuinka radioaktiiviset säteilyt ovat vaikuttaneet eläinten ja hyönteisten elämään.

Television luonto-ohjelmista tuttu selostajan rauhallinen ääni kertoo meille eläinmaailman ja muun luonnon ihmeistä, mutta yleensä alkuperäiskielinenkin selostus lisätään vasta myöhemmin, jotta se ei häiritsisi tunnelmaa luovia luonnonääniä. Kertojaääni ei aina ole tarpeellista tai edes suositeltavaa, jos ei se tuo mitään uutta tarinaan. Mikäli selostusääniraitaa päättää olla käyttämättä, videota voi vauhdittaa ensinnäkin kuvamateriaalilla ja toiseksi leikkauksella. (Ang 2006, 130.)

9.4 Tehosteäänät

Tshernobylin uudet asukit -teoksessa kamera liikkuu hylätyn koulun sisätiloissa ja taustalta kuuluu lasten epäselvää puhetta. Katsoja näkee mielessään lapset leikkimässä koululla, vaikka ketään ei näy kuvassa. Aavemainen tunnelma syntyy kuvan ja lasten puheen yhteisvaikutelmasta. Lasten epäselvää puhetta on onnistuneesti käytetty tehosteääninä kyseisessä luontodokumentissa.

Toisinaan runsasta puhetta kasataan ääniraidoille tietoisesti jopa siinä määrin, että ymmärrettävyydestä ei ole tietoaakaan. Silloin puheääni menettää alkuperäisen merkityksensä, ja siitä on tullut tehoste. (Pirilä & Kivi 2005, 92.)

Tehosteäänillä voi pohjustaa luontodokumenttien miljöitä. Joella tapahtuvaan kohtaukseen, jonka kuvassa näkyy lähikuva kivellä olevasta ötökästä, saadaan miljöö kerrottua ilman laajaa kuvaa lisäämällä voimakkaita joen virtauksen ääniä. Lisäämällä kyseiseen kohtaukseen virtauksen äänien sijaan tuuleen ääniä, saadaan helposti aikaiseksi kohtalokas tunnelma. (Sundstedt 2009, 266.)

10 KUVAMATERIAALIN LEIKKAAMINEN TOIMIVAKSI KOKONAISUUDEKSI

Tutkiessani kuvaamiani luontovideoita tajusin, että syksystä oli käyttökelpoista kuvamateriaalia reilusti enemmän kuin muista vuodenajoista. Minun oli jätettävä leikkauksenvaiheessa paljon kauniita syksyisiä maisema- ja kasvikuvia pois lopullisesta versiosta, jotta talvi, kevät ja kesä eivät jäisi luontodokumentissa liiaksi taka-alalle. Syksy on kuitenkin luontodokumenttini pääosassa, koska se on mielestäni vuodenajoista kuvauksellisin. Tarinani alkaa syksyn loppumisesta ja päättyy talven alkamiseen.

Ennen leikkausvaihetta kävin videoita läpi ja mietin, minkä tyyllisen tarinan kerron dokumentillani. Entä auttaisiko oikein valittu musiikki viemään tarinaa eteenpäin? Kokonaisuuden halusin pitää mahdollisimman herkkänä ja antaa kuvien puhua puolestaan. Ei luontodokumentin tarvitse kertoa maailmaa mullistavaa tarinaa, vaan se voi olla pieni ja pelkistetty kuvaus luonnosta ja sen ilmiöistä.

Luontodokumenttiin täytyy löytää jonkinlainen näkökulma jo ennen kuvausvaihetta. Mitä selkeämpi näkökulma on, sitä parempi. Luontodokumentin aiheen ja asian rajaus on tärkeitä. Teoksessa ei tarvitse näyttää kaikkea, vaan katsojalle tulee suoda mahdollisuus itsekkin ymmärtää. Rivien väliin jätetyt asiat ovat yhtä tärkeitä kuin asiat, jotka katsoja näkee heti. Täyteen sisältöä ahdettu luontodokumentti ei anna katsojalle aikaa sulattaa näkemiänsä kohtauksia. Leikkausvaihe helpottuu, kun tekijällä on ennen sitä selkeä näkökulma dokumenttiinsa. (Saksala 2008, 83.)

Suuri haaste on saada laajasta kuvamateriaalista leikattua toimiva kokonaisuus, joka ei vain olisi kuvakollaasi luonnosta. Tv-tuottaja Elina Saksala toteaa kirjassaan *Asiain ruudussa* (2008), että dokumentin tekeminen on kuin kokoaisi moniulotteista stereoäänillä varustettua palapeliä, jossa suuri osa laatikon palasista on ylimääräisiä, joitakin puuttuu ja palasten muodot eivät täsmää. Dokumentin tekijällä ei ole tiedossa lopullista kuvaa tai se muuttuu pitkin matkaa. Saksalan kuvaus dokumentin teosta pätee myös luontodokumentin tekoon. Kuvaushetkellä täydelliseltä tuntunut otos oravasta syömässä linnunsiemeniä lintulaudalta ei välttämättä enää leikkausvaiheessa tunnu tärkeältä otokselta kokonaisuuden kannalta. (Mts. 11.)

Nauhoille kertyy runsaasti ylimääräistä videomateriaalia varsinkin silloin, kun dokumentintekijä ei ennen kuvaamista tiedä, mitä lopputulokselta odottaa. Kaikki vähänkin mielenkiintoiselta tuntuva tapahtuma luonnosta päättyy nauhalle. Tunnin nauhalta saattaa lopulliseen videoon päätyä muutama minuutti tai sitten ei mitään.

Kolmen vuoden aikana olen kuvannut Suomen luontoa toistakymmentä tuntia. Niistä nauhoista syntyi luontodokumenttini. Leikkausvaiheessa oli hankala päättää, minkä kasvikuva tai maisemakuva valitsen ja mitkä kohdat jättäisin kokonaan pois lopullisesta videosta. Kohtausten kestojen leikkaaminen sopivan pituisiksi ei ole

helppoa. On mietittävä, miten eri kuvat ja äänet toimivat yhdistettyinä toisiinsa ja millä keinoin kerronnan saa pysymään mielenkiintoisena. Niin elokuvan kuin dokumentinkin leikkaus on sommittelua aikaulottuvuudessa. Sommittelemalla kuva- ja ääniotoksia peräkkäin, päällekkäin ja lomittain rakentuu uutta todellisuutta, kuvan ja äänen muodostamaa illuusiota. Luontodokumentin leikkausvaiheessa on ratkaistava mitkä kuva- ja ääniotokset ovat kerronnallisesti käyttökelpoisia ja saadaanko ne sopimaan keskenään niin, että materiaali alkaa elämään. (Pirilä & Peltomaa & Kivi 1983, 135.)

Leikkausvaiheen valinnat saivat mielestäni luontodokumenttini kohtaukset toimimaan keskenään. En halunnut tehdä PowerPoint-esitystä muistuttavaa luontodokumenttia, jossa kuva vaihtuu toiseen ilman mitään merkitystä. Jokaisella valitulla otoksella on oltava funktio.

Kuinka sitten luontodokumentin saa rakennettua sellaiseksi, että se pitää katsojan otteessaan kuin paraskin fiktiivinen elokuva? Luontodokumentista pitää löytyä päähenkilöt, tunnekuohuja ja draamaa. Ilman punaista lankaa luontodokumentti lässähtää pelkäsi kuvakollaasiksi. Luontodokumentissa on oltava taukoja ja suvantopaikkoja. Liian tasapaksu tai alusta loppuun täyteen asiaa ahdettu luontodokumentti uuvuttaa katsojan. Taukoa tarvitaan, kun on juuri tuotu esille jokin tärkeä asia tai suuri tunne. Luontodokumenttini eräässä kohtauksessa puista irronneet lehdet tanssivat lähikuvassa joen pinnalla. Sen jälkeen videossa siirrytään laajaan kuvaan peltomaisemasta, joka antaa katsojalle aikaa prosessoida edellistä kohtausta. Lähikuva lehdistä ja laaja peltomaisema toimivat kontrasteina toisilleen. Rytmin vaihtelu syntyy kontrastien yhteen liittämisestä: nopean ja hitaan kuvakerronnan, suljetun ja laajan kuvakoon, synkän ja valoisan tunnelman vaihtelusta. Luontodokumenttini talviosio alkaa synkillä kuvilla Suomen luonnosta, mutta päättyy jogurttipurkin kanssa leikkivään varikseen. Masentava tunnelma vaihtuu valoisaksi. (Saksala 2008, 110.)

Vaikka jokin otos on visuaalisesti kaunis, ei se välttämättä sovi lopulliseen videoteokseen. Niin fiktiivisen elokuvan kuin luontodokumentin leikkaukseen pätee mielestäni Markku Lehmuskallion toteamus elokuvan teosta. Hänen mukaansa elokuvan teon osa-alueista tärkein on lopulta leikkaus. Pelkkä kuvaus ja kauniit kuvat

eivät yksinään riitä, vaan elokuva on ennen kaikkea otosten järjestämistä. (Toiviainen 2009, 53.)

Luontodokumenttini leikkausvaiheessa minulla oli käytössä useita visuaalisesti kauniita otoksia kasveista, kuten päivänkakkaroista ja auringonkukista, mutta nämä otokset eivät sopineet luontodokumenttini tarinaan. Ne olisivat rikkoneet kerrontaa ja vieneet katsojan huomion epäolennaiseen.

11 YHTEENVETO

Toimivan luontodokumentin rakenne syntyy useista tekijöistä. Kuvaajan on aina oltava valppaana kameransa kanssa, sillä Suomen luonto voi yllättää hänet koska tahansa. Teoksen aiheeseen on paneuduttava ennen kuvaamista, jotta valitusta aiheesta saataisiin enemmän irti. Luontodokumentin tekijöiden on pohdittava aiheen löytämisen jälkeen kuvausajankohtia, kuvauspaikkoja, kuvauskohteita ja sitä, minkä tyylistä kokonaisuutta aletaan rakentaa.

Aiheen rajaaminen on tärkeää jo suunnitteluvaiheessa, koska muuten nauhalle kertyy paljon ylimääräistä kuvamateriaalia. Laaja kuvamateriaali on luontodokumentin leikkausvaiheessa sekä hyvä että huono asia. Kun kuvamateriaalia on paljon, on myös mistä valita. Toisaalta leikkaajalta kuluu paljon aikaa laajan kuvamateriaalin läpikäymiseen. Luontodokumentti saa muotonsa leikkausvaiheessa. Silloin otokset yhdistetään toisiinsa ja ääniä lisäämällä voidaan vaikuttaa teoksen tunnelmaan. Opinnäytetyöni produktiivisena osiona tekemäni luontodokumentti vuodenajoista Suomessa hyödyntää musiikin vaikutusta kerronnassaan.

Loppujen lopuksi luontodokumentti on aina tekijöidensä näköinen, mikä on hyvä. Jokaisella ihmisellä on oma näkemyksensä Suomen luonnosta ja siitä, kuinka se pitäisi tallentaa nauhalle muiden nähtäväksi.

LÄHTEET

- Ang, T. 2006. Digivideo: kuvaajan käsikirja. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy.
- Anttila, J., Hassinen, A. & Vainionpää, P. 1993. Elokuvakerronnan alkeet. Helsinki: Opetushallitus.
- Fagerholm, E. & Fagerholm, S. 1986. Kerro videolla. Mänttä: Kirjayhtymä.
- Freeman, M. 2006. Lähikuvaus digikameralla. Jyväskylä: Docendo Finland Oy.
- Freeman, M. 2009. Valo: aika, aukko ja herkkyys. Jyväskylä: Docendo Finland Oy.
- Hautala, H. 1978. Luontokuvaajan polut. Helsinki: Oy Temo Ab.
- Hautala, H. 2001. Mestarit luonnossa: Wildlife. Kajaani: Articmedia.
- Hedgecoe, J. 1993. Videokuvauksen taito. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy.
- Holmåsén, I. 1976. Luonnon valokuvaus. Tukholma: Interbook Publishing AB.
- Hutri, K. 2008. Suomen luonto. Helsinki: Luonnontieteellinen museo.
- Jaakola, I. 2005. Digikuvaaja luonnossa. Jyväskylä: Docendo Finland Oy.
- Kaskinen, P. 2010. Villilinnut ja Pauli Kari vievät vanhaan esitystapaan. Saatavissa: <http://www.suur-saimaa.fi/villilinnut-ja-pauli-kari-vievet-vanhaan-esitystapaan.html> [viitattu 15.10.2010].
- Korhonen, M. & Timonen, T. 2003. Luonnosta kuvaksi. Helsinki: Yliopistopaino.
- Koski, K.J. 1988. Ääniopus. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Kuure, K. 2000. Valon kosketus. Rovaniemi: Arctic Light.

Laaksonen, J. & Pyykkö, M. 2003. Ihmeitä Suomen luonnosta. Jyväskylä: Gummerus Kustannus Oy.

Murtosaari, J. 2008. Hetkiä luonnossa: vuodenkierto kuvina. Jyväskylä: Docendo.

Paajanen, O. & Paajanen, M. 2003. Luonnon värilumoa. Savonlinna: Painolinna Oy.

Pirilä, K. & Kivi, E. 2005. Otos. Helsinki: Like.

Pirilä, K., Peltomaa, H. & Kivi, E. 1983. Elokuvailmaisun perusteet. Insinööritieto Oy.

Saksala, E. 2008. Asiaa ruudussa: tv-dokumentin anatomia. Helsinki: Like.

Sedergren, J. & Kippola, I. 2009. Dokumentin ytimessä: suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia 1904-1944. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sundstedt, K. 2009. Kirjoita elokuvaksi. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Taskinen, J. 2010. Tekijät kertovat suomalaisten luontodokumenttien tekemisestä. Saatavissa: <http://www.yle.fi/avaruus/index.php/artikkeli/6/> [viitattu 17.10.2010].

Toiviainen, S. 2009. Kadonnutta paratiisia etsimässä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.